BOTTA ISTVÁN

HUSZÁR GÁL REFORMÁTOR (1512?–1575) HÁROMSZOROS EXKOMMUNIKÁCIÓJA

1. Anaxius Gallusnak, Vízkelet eretnek plébánosának 1553. évi kiközösítése

(*ŠÚA SSR, Bratislavská kapitula - súkrovny achív, fasc. 4., nr. 2., Correspondentia.*)

Excommunicatio Anaxii Galli, parochi Vizkeleth haeretici anno 1553.

Ioannes de Hall custos canonicus necnon in spiritualibus vicarius et causarum auditor generalis ecclesie Posoniensis venerabilibus honorabilibusque et discretis de civitate Thyrnaviensi, Gerencher,

5 Zelyncz, Maythyn, Chatay aliisque ecclesiarum parochialium plebanis ac presbiteris et clericis et notariis publicis omnibus in et sub iurisdictione dicte ecclesie Posoniensis ubivis constitutis et existentibus qui cum presentibus fueritis requisiti

10 et alter vestrum fuerit requisitus, salutem in Domino sempiternam et nostris firmiter immo potius reverendissimi domini Francisci ab Wylak episcopi Agriensis perpetui comitis comitatus Hevesiensis ac serenissimi principis et domini domini Ferdinandi

15 divina favente clementia Romanorum, Hungarie, Bohemie etc. regis, semper augusti, infantis Hispaniarum, archiducis Austrie etc. locumtenentis etc., domino nostri gratiosissimi obedire mandatis. Noveritis anno superiori prefatum dominum nostrum Franciscum ab

20 Wylak etc. iuxta officium suum pastorale requisivisse per suas litteras honorabilem Gallum Anaxium parochum possessionis Wyzkeleth vocate, ut ipse Gallus Anaxius iuxta morem obedientis subditi et secundum sacros canones institutaque divorum patrum ad ipsum tanquam

25 ad superiorem veniret seipsumque presentaret atque ab infamia heretice pravitatis se expurgaret; qui quidem nedum venisset obedientiamque debitam prestitisset, verum tanquam rebellis et inobediens seipsum presentare neglexit, neque his contentus, ut dicitur,

30 tanquam putridum ecclesie Christiane membrum hereticam pravitatem docuit et promulgavit. Ne itaque ipse Gallus Anaxius minus iuste et indebite se molestari aut quoquomodo aggravari diceret, vos omnes et singulos supradictos hortamur diligenter ac

35 autthoritate prefati domini nostri locumtenentis vobis et cuilibet vestrum in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena firmiter committimus et mandamus, quatinus acceptis presentibus statim ad prefatum Gallum Anaxium

40 infamatum personaliter accedatis ipsumque, si eius presentiam commode habere poteritis, alioqui de domo habitationis sive alterius, sic et taliter quod huiusmodi citatio ammonitio et ad eius notitiam verisimiliter possit devenire, ammonendo eum, ut

45 ipse Gallus infamatus infra spatia novem dierum, quos dies pro trina canonica ammonitione, tres dies pro prima, alios tres dies pro secunda, reliquos tres dies pro tertia ammonitione et peremptoria ferimus et assignamus in his scriptis, nobis aut potius prefato

50 domino locumtenenti, superiori nostro seipsum presentare et de premissis infamiis purgare, a nobisque aut superiori nostro litteras superinde vobis et culibet vestrum exhibere debeat et teneatur; quod si premissa adimplere curaverit, bene quidem,

55 alioquin elapso dicto novem dierum spatio eundem Gallum infamatum in vestris et cuiuslibet vestrum ecclesiis singulis diebus dominicis et festivis infra missarum solennia, dum maior in eisdem ad divina audienda populi convenerit multitudo, pulsatis

60 campanis, candelis accensis et extinctis ac in signum maledictionis aeterne in terram proiectis excommunicetis et excommunicatum publice denunccietis et faciatis denuncciari ac a Christifidelibus arctius evitari. SI VERO PRENOTATUS GALLUS infamatus

65 excommunicatus huiusmodi excommunicationem per quatuordecim dies dictam denuncciationem immediate sequentes animo quod absit indurato et rebelli sustinuerit, extunc attendentes, quod crescente contumacia crescere debet et poena, eundem Gallum

70 infamatum aggravandum fore duximus et aggravamus in his scriptis, mandantes vobis dominis prescriptis, autthoritate prefati domini locumtenentis in hac parte executoribus, et vestrum cuilibet sub pena prefata excommunicationis, quatinus lapso dicto

75 quatuordecim dierum spatio eundem Gallum infamatum, sic excommunicatum et aggravatum, in vestris et cuiuslibet vestrum ecclesiis et capellis infra missarum et aliarum horarum solennia dictam excommunicationis sententiam reiterando et renovando

ut prefertur pulsatis campanis, candelis accensis et extinctis ac in signum maledictionis eterne in terram proiectis, cruce erecta et religiose induta, aqua benedicta aspergendo ad fugandos demones qui ipsum Gallum detinent sic ligatum et laqueis suis

cathenatum, orando quod dominus noster Iesus Christus ipsum Gallum ad catholicam fidem et gremium sancte matris ecclesie reducere dignetur, ne eum in tallibus erroribus et duritia rebellioneque vitam finire permittat cum decantatione responsorii Revelabunt

celi iniquitatem Iude etc. et psalmi Deus laudem meam ne tacueris etc. cum antiphona Media vita in morte sumus totaliter usque ad finem, et hiis finitis ad ianuas ecclesiarum vestrarum unacum clericis et parochianis vestris accedatis, ac ad terrorem, ut

citius ad obedientiam redeat, tres lapides versus domum dicti Galli infamati proiciatis et in signum maledictionis eterne, quam Deus dedit Chore Dathan et Abiron, quos terra sustinere non potuit, sed iusto Dei iudicio illos absorbuit, ut in infernum

descenderent viventes, etiam post missam et in vesperis aliisque horis canonicis, sermonibus et predicationibus publice et solenniter publicetis et denunccietis ac ab aliis quantum in vobis est publicari et denuncciari ac a Christifidelibus

arctius evitari faciatis tamdiu, donec a nobis aut superiori nostro super hoc aliud habueritis in mandatis. VERUM SI IDEM Gallus infamatus, sic excommunicatus et aggravatus, excommunicationem et aggravationem huiusmodi per quatuordecim alios dies

post dicte aggravationis publicationem immediate sequentes animo quod absit sustinuerit indurato et rebelli, nos extunc, quia perversorum contumacia seu presumptio exigit ut unica pena non contenti fortioribus arceantur penis, ne fides illorum ledatur

quicunque superioribus obedientiam semper impenderunt, processus nostros huiusmodi reaggravamus, mandantes ut supra vobis dominis prescriptis, nostris vel potius dicti domini locumtenentis executoribus, quatinus omnes et

singulos Christifideles utriusque sexus homines et presertim familiares et servitores ac parochianos ipsius Galli infamati excommunicati aggravati et reaggravati modo et forma premissis moneatis et requiratis primo secundo tertio et ultimo et

peremptorio, prout etiam et nos requirimus et monemus eosdem eisque et eorum cuilibet pro omni dilatione terminoque peremptorio ac monitione canonica trium dierum spatium assignamus: a participatione communione familiaritate et servito ipsius Galli

130 excommunicati aggravati et reaggravati penitus et omnino desistant, nec cum eo quoquomodo loquendo, serviendo, cibum, potum, aquam vel ignem ministrando aut aliquo humanitatis solacio, preterquam in casibus resipiscendi et personis ad resipiscendum

135 consulentibus a iure permissis, participare presummant seu aliquis eorum presummat. Et si contrarium fecerint, nos et eorum quemlibet cum dicto Gallo excommunicati aggravato et reaggravato rebelliter participantes et contrafacientes ex nunc

140 prout extunc et extunc prout exnunc, decem dierum canonica monitione premissa, excommunicationis sententia ferimus in his scriptis et etiam promulgamus, mandantes vobis dominis prescriptis et vestrum cuilibet, quatinus singulis diebus dominicis

145 et festivis in vestris ecclesiis capellis infra missarum solennia ac ubi et quotiens expedierit homines prefatos ac Christifideles familiares et servitores cum dicto Gallo excommunicato aggravato et reaggravato rebelliter participantes excommunicatos

150 tamdiu publice denunccietis et denuncciari faciatis, donec a nobis vel superiori nostro aliud habueritis in mandatis. PRETEREA SI PREFATUS excommunicatus aggravatus et reaggravatus huiusmodi reaggravationem nostram per novem dies immediate sequentes

155 sustinuerit duritiam pharahonis imitando, nos extunc omnes et singulas civitates, terras, oppida, castra, villas, suburbia et quarumcunque ecclesiarum collegia parochias et quevis alia loca, in et sub quibus et ad que dictus Gallus Anaxius excommunicatus aggravatus

160 et reaggravatus declinaverit diverterit seu moram fecerit, quandiu ibidem fuerit, firmissimo supponimus ecclesiastico interdicto, mandantes vobis dominis prescriptis sub prefata excommunicationis pena, quod quamdiu idem Gallus excommunicatus aggravatus et

165 reaggravatus in locis prenotatis fuerit, a divinis cessetis et ab aliis cessari faciatis. Quam quidem cessationem etiam per tres dies continuos post dicti Galli excommunicati aggravati et reaggravati abinde recessum obstruetis et continuetis et ab aliis

170 quantum in vobis est obstruari et continuari faciatis, ita et taliter quod stante huiusmodi interdicto nulla ecclesiastica sacramenta in et sub eisdem locis in quibus dictus Gallus excommunicatus aggravatus et reaggravatus fuerit ministrentur nisi

175 penitentia; baptismus omnibus indifferenter, eucaristia infirmis tantum ac matrimonium sine ecclesiastica solennitate contrahatur, inibique et sub eisdem locis decedentibus ecclesiastica denegetur sepultura. INTEREA AUTEM VOS domini prescripti,

180 nostri aut potius prefati domini locumtenentis in hac parte executores, ad egregios dominos Franciscum Balogh de Neboyza et Laurentium Nagh castellanos ac Demetrium litteratum provisorem castri magnifici domini Andree de Bathor etc. Sempthe vocati aliosque

185 officiales prefate possessionis Wyzkeleth accedatis aut medio colonorum dicte possessionis Wyzkeleth avizetis et informetis, quos et nos avizamus et informamus, quatinus prenotatum Gallum Anaxium infamatum, clericum et ecclesiasticum virum, quamvis

190 hereticum nullomodo protegere defendere aut quovis quesito colore partes eiusdem fovere contra iura ecclesiastica presummant, neque censuras ecclesiasticas interturbare audeant, quod si fecerint, bene quidem, alioqui excommunicatos se fore

195 defacto cognoscant, quinpotius memoratum Gallum, sic excommunicatum aggravatum et reaggravatum, cum presentibus fueritis requisiti aut alter ipsorum fuerit requisitus, statim tanquam inobedientem et rebellem ecclesiasticum pro executione iusticie, ad

200 quod sunt obligati, autthoritate nostra immo potius prefati domini locumtenentis capiant et quilibet eorum capiat sine tamen lesione persone captumque unacum rebus et bonis suis in expensis eiusdem capti huc ad nos aut superiori nostro Posoniensi per nos

205 aut superiorem nostrum puniendum mittant, dignum namque est, ut ipse Gallus rebellis et hereticus pro contemtpu suo huiusmodi hac pena puniatur qui obedire sancte matris ecclesie recusavit, certificantes eosdem dominos officiales ibidem: si premissis mandatis

210 nostris vel potius superioris nostri obedire et satisfacere contempserint, contra eosdem tanquam contra ipsum Gallum hereticum cum omnibus censuris ecclesiasticis ac invocatione brachii maiestatis regie cum iactura bonorum et capitum ipsorum procedetur eo

215 facto. Res autem et bona ipsius Galli infamati ante omnes premissas censura ecclesiasticas arestare ac in aresto tamdiu stare faciatis et per hos quorum interest vel intererit occupare, donec et quousque a nobis aut a superiori nostro aliud habueritis in

220 commissis aut modo premisso talia bona unacum ipso Gallo capto importabuntur. PRESENTES AUTEM LITTERAS sive hunc nostrum processum volumus apud dominum plebanum civitatis Thyrnaviensis detinere, copias tamen vel paria earundem habere volentibus sallario

225 vestro salvo dare et concedere poteritis. UT AUTEM OMNIA et singula predicta ad singulorum notitiam evidentius deducantur, vobis omnibus et singulis dominis prescriptis, nostris in hac parte immo potius superioris nostri executoribus et vestrum cuilibet

230 insolidum, qui super hoc fueritis requisiti aut alter vestrum fuerit requisitus, sub predicta excommunicationis pena mandamus, quatinus copiam presentium litterarum nostrarum in portis ecclesiarum vestrarum et aliorum locorum ubi prefatus

235 Gallus excommunicatus aggravatus et reaggravatus inobediens et rebellis ac cum eo participantes excommunicati inhabitant faciatis affigi et extendi, ac tamdiu affixam stare permittatis, quosque per publicam inspectionem copie ipsarum et omnia

240 singulaque in eisdem contenta fiant cunctis manifesta, et a premissis non cessetis, donec a nobis vel superiori nostro super hoc aliud habueritis in commissis. ABSOLUTIONES VERO OMNIUM et singulorum qui prefatas sententias incurrerint nobis vel superiori

245 nostro tantummodo reservamus. Quicquid autem in premissis faceritis per vestra patentes litteras harum seriem sive designationem in se continentes, remissis in specie presentibus nobis fideliter intimetis. In quorum omnium et singulorum fidem et

250 testimonium premissorum presentes litteras nostras executionales exinde fieri nostrique sigilli impressione iussimus et fecimus muniri de voluntate et commisione prefati domini Francisci ab Wylak etc. locumtenentis. Datum Posonii, quarta die mensis

255 augusti, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio.

20 ipsum: cop. ipsam 32–35 ipsumque...ammonendo eum: *textus fortasse corruptus vel mutilatus* 34 notitiam: cop. nititiam 53-54 sustinuerit: *supplevi, cf. 88 et 121* 54 attendentes: *conieci; cop.* accedentes *sive* attedentes 60 *Post* aggravatum *verbum quoddam* (*e.g.* publicetis) *supplendum esse videtur, alioquin mendosa longissimae huius periodi constructio seu anacoluthia sanari non potest* 106 permissis: *conieci; cop.* premissis 145 vocati: *cop.* vocate 148 infamatum: *conieci, cf. 170; cop.* informatum 163 matri: *cop.* matris 191 hoc: *cop.* hec 199 muniri: *cop.* munire

Az 1553. augusztus 4-én kelt irat fordítása

Hall János, a pozsonyi egyház őrkanonokja, valamint lelkiekben vikáriusa és főügyésze, Nagyszombat város, Gerencsér, Zelinc, Majtény, Csataj és más egyházközségek valamennyi nagyrabecsült, tiszteletreméltó és kiváló pélábnosának, presbiterének, klerikusának és közjegyzőjének, tartózkodjanak vagy időzzenek a mondott pozsonyi egyház joghatóságán belül és alatt bárhol: akiket és amelyikteket jelen levéllel meg fognak keresni, örök üdvösséget [kívánunk] az Urban és [megparancsoljuk, hogy] mindenben engedelmeskedjetek a mi, vagyis inkább főtisztelendő Ujlaki Ferenc egri püspök úr, Heves megye örökös főispánja és legjóságosabb uralkodónak és urunk, Ferdinánd úr – Isten kegyelméből a rómaiak,

Magyarország, Csehország stb. királya, örökös felség, Spanyolország trónörököse, Ausztria főhercege stb. – helytartója stb., a mi legkegyelmesebb urunk utasításainak. Tudomásotokra hozzuk, hogy a múlt év folyamán imént említett urunk, Ujlaki Ferenc stb., lelkipásztori kötelességének megfelelően, megkereste levelével a tiszteletreméltó Gallus Anaxiust, a Vízkelet nevű birtok plébánosát: hogy ő, Gallus Anaxius, engedelmes alárendelthez illően és az isteni atyák szent kánonai és rendeletei értelmében hozzá, mint feletteséhez menjen el, járuljon elébe és magát az eretnek fertelem gyalázatától tisztítsa meg. Ő azonban nem ment el hozzá és köteles engedelmességet nem tanúsított, hanem lázadó és engedetlen módon elmúlasztott elébe járulni, s ezzel sem érvén be, ahogy mondani szokás, mint a keresztény egyház üszkösödő tagja, eretnek fertelmet tanított és terjesztett. Hogy tehát ő, Gallus Anaxius, jogtalan és illetéktelen zaklatásról vagy valamiféle önkényeskedésről ne beszéljen, benneteket, fentnevezetteket, mind és egyenként, nyomatékosan figyelmeztetünk és imént említett helytartó urunk hatalmánál fogva nektek és közületek kinek-kinek a szent engedelmesség nevében és kiközösítés terhe mellett szigorúan meghagyjuk és elrendeljük, miszerint jelen levél vétele után nyomban keressétek fel személyesen az előbb említett, gyalázatos Gallus Anaxiust, és, ha nehézség nélkül találkozhattok vele, magamagát, ellenkező esetben lakóhelyéről vagy máshonnét, úgy és olymódon, hogy ez az idézés és figyelmeztetés valószínűen a tudomására juthasson, figyelmeztessétek őt: hogy ő, a gyalázatos Gallus Anaxius 9 nap leforgása alatt, mely 9 napot a háromszoros kánoni figyelmeztetésre (első 3 napot az első, következő 3 napot a második, a fennmaradó 3 napot a harmadik és utolsó figyelmeztetésre) jelen iratban megszabunk és kijelölünk, elébünk vagyis inkább előbb említett helytartó urunk, felettesünk elébe járulni és az előbb megjelölt gyalázatoktól magát megtisztítani, valamint erről nektek és közületek kinek-kinek a mi vagy felettesünk levelét bemutatni tartozik és köteles. Ha az előbb mejelölteket lelkiismeretesen végrehajtja, akkor jó, ellenkező esetben a mondott 9 nap leforgása után őt, a gyalázatos Gallust, a ti és bármelyiktek templomaiban minden vasár- és ünnepnapon a szentmise alatt, mikor is az istentisztelet meghallgatása céljából nagyobb embertömeg sereglett össze, félreverve a harangokat, lángra lobbantva és eloltva, s az örökkértartó kárhozat jeléül földre dobva a gyertyákat, közösítsétek ki és a kiközösített nevét tegyétek és tétessétek nyilvánosan közzé és Krisztus híveivel őt messze kerültessétek. HA PEDIG AZ ELŐBB MEGNEVEZETT, gyalázatos, kiközösített Gallus ezt a kiközösítést a mondott közzétételt közvetlenül követő 14 napon át – Isten ments – megátalkodott és lázadó lélekkel viselné, akkor, figyelembe véve, hogy a makacsság növekedtével a bűntetésnek is növekednie kell, a gyalázatos Gallus kiközösítését súlyosbítandónak ítéljük és ezen iratban súlyosbítjuk, elrendelve nektek, előbb felsorolt uraknak, előbb említett helytartó urunk hatalmánál fogva ez ügy végrehajtóinak és közületek kinek-kinek, a kiközösítés előbb említett terhe mellett, miszerint a mondott 14 nap elteltével őt, a gyalázatos, az így kiközösített és súlyosbítva kiközösített Gallust, a ti és bármelyiktek templomaiban és kápolnáiban, a misék és más hórák szertartásai alatt [hírdessétek ki], a kiközösítés mondott ítéletét megismételve és megújítva – mint fentebb olvasható: félreverve a harangokat, lángra lobbantva és eloltva, s az örökkétartó kárhozat jeléül földre dobva a gyertyákat, felemelve és szertartásosan

beburkolva a keresztet, szentelt vizet hintve, elűzendő azokat a démonokat, melyek Gallust olyannyira fogva és ármányaikkal megbilincselve tartják, imádkozva, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus, kegyesen vezesse vissza Gallust a katolikus hitre és az Anyaszentegyház kebelébe, ne engedje életét ilyen tévelygések közepette, ilyen megátalkodottságban és lázadásban befejezni, elejétől végéig elénekelve a Revelabunt caeli iniquitatem Iude stb. responsoriumot és a Deus laudem meam ne tacueris stb. zsoltárt a Media vita in morte sumus antifónával – és amikor ezekkel végeztetek, menjetek papjaitokkal és egyházközségtek tagjaival együtt templomotok kapujához, s megfélemlítésül, hogy hamarébb engedelmességre térjen, vessetek 3 követ a mondott, gyalázatos Gallus háza felé és jeléül az örökkétartó kárhozatnak, melyet Isten Choréra, Dathanra és Abironra mért (akiket a föld elviselni nem tudott, hanem Isten igazságos ítélete folytán elnyelte őket, hogy élve szálljanak a pokolra), mise után és vecsernye alkalmával, továbbá a többi kánoni hórákban is, szónoklatban és igehírdetésben, nyilvánosan és ünnepélyesen hozzátok nyilvánosságra és tegyétek közzé a nevét, s, amennyire rajtatok áll, másokkal is hozassátok nyilvánosságra és tétessétek közzé, s messze kerültessétek őt Krisztus híveivel. HA PEDIG Ő, a gyalázatos, az így kiközösített és súlyosbítva kiközösített Gallus a kiközösítést és ezt a súlyosbítást további 14, a mondott súlyosbítás közzétételét közvetlenül követő napon át – Isten ments – megátalkodott és lázadó lélekkel viselné, akkor mi, mivel az elvetemültek makacssága és gőgje megköveteli, hogy az egyszeri bűntetéssel be nem érőket keményebb bűntetések tartsák kordában, másként azok hűségén esnék sérelem, akik feletteseik iránt mindig engedelmességet tanúsítottak, eme peres eljárásunkat további súlyosbított kiközösítéssel tetézzük, mint fent, elrendelve nektek, előbb felsorolt uraknak, a mi, vagyis inkább a mondott helytartó úr végrehajtóinak, miszerint Krisztus híveit, mindkét nembeli embereket, kiváltképp pedig a gyalázatos, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus házanépét, szolgáit és egyházközségének tagjait, összességükben és egyenként, az előbb megjelölt módon és formában figyelemeztessétek és keressétek meg, először, másodszor, harmadszor és utoljára és véglegesen, amiképpen mi is megkeressük és figyelmeztetjük őket, s nekik és közülük kinek-kinek összes haladékként, végső határidő gyanánt és kánoni figyelmeztetésül 3 napot szabunk meg: hogy a kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus pártolását, társaságát, barátságát és szolgálatát ezentúl egészen és teljességel kerüljék és vele bármi módon beszélve, őt szolgálva, ételt, italt, vizet vagy tüzet a rendelkezésére bocsájtva vagy bármiféle emberbaráti vígasz utján pártfogolni – kivéve a jobb belátásra térítés eseteit és a jobb belátásra tanácsot adó, a jogtól engedélyezett személyeket – ne merjék és közülük senki se merje. Ha pedig ellenkezőleg cselekednének, mi közülük is bárkit, aki a mondott, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallusnak lázadó módon a pártját fogja és ellenünk szegül, most mint akkor és akkor mint most, 10 napnyi kánoni figyelmeztetés előrebocsájtása után ezen irat által kiközösítő ítélettel sújtunk és ezt nyilvánosságra is hozzuk, meghagyva nektek, előbb felsorolt uraknak és közűletek kinek-kinek, miszerint minden egyes vasár- és ünnepnapon templomaitokban és kápolnáitokban, szentmise alatt és ahol és amikor célirányos, a mondott, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva

kiközösített Gallus pártját fogó, előbb említett emberek és Krisztus hívei, a háznép és a szolgák kiközösíttetését mindaddig tegyétek és tétessétek nyilvánosan közzé, míg csak tőlünk vagy felettesünktől más rendelkezést nem kaptok. EZENKÍVÜL, HA AZ ELŐBB EMLÍTETT, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített ezt a további súlyosbításunkat a rá közvetlenül következő 9 napon át a fáraó megátalkodottságát utánozva viselné, akkor mi a városokat, vidékeket, mezővárosokat, várakat, falvakat és elővárosokat és valamennyi egyházközség testületeit, plébániáit és bármely más helyet, ahol és amelyek joghatósága alatt és amelyekbe a mondott, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus Anaxius betérne, megszállna és elidőzne, azokat ott tartózkodásának idejére mind és egyenként a legsúlyosabb egyházi tilalomnak vetjük alá, elrendelve nektek, előbb felsorolt uraknak, a kiközösítés előbb említett terhe mellett, hogy addig a kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus az előbb megnevezett helyeken tartózkodik, függesszétek fel és másokkal is függesztessétek fel az egyházi szolgálatot. Ezt a felfüggesztést pedig a mondott, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus távozása után még a következő 3 napon át is tartsátok fenn és hagyjátok érvényben és, amennyire rajtatok áll, másokkal is tartassátok fenn és hagyassátok érvényben, úgy és olymódon, hogy eme tilalom ideje alatt azokon a helyeken illetve azoknak a helyeknek a joghatósága alatt, ahol a mondott, kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallus tartózkodik, egyetlen egyházi szentséget se szolgáltassatok ki, csupán a gyónást; a keresztséget kivétel nélkül mindenkinek, az oltáriszentséget csak a betegeknek [szolgáltassátok ki], s a házasságot ünnepélyes egyházi szertartás nélkül kössétek meg, míg az ugyanitt illetve ugyanezen helyek joghatósága alatt elhunytaktól tagadjátok meg az egyházi temetést. EZENKÖZBEN PEDIG TI, előbb felsorolt urak, nekünk, vagyis inkább előbb említett helytartó urunknak ez ügyben végrehajtói, keressétek fel a nemes Nebojszai Balogh Ferenc és Nagy Lőrinc várnagy urakat és Demeter diákot, nagyságos Báthory András úr Sempte nevű várának udvarbíráját és az előbb említett Vízkelet birtok egyéb tisztviselőit, vagy a mondott Vízkelet birtok jobbágyai által tájékoztassátok és értesítsétek őket (akiket magunk is tájékoztatunk és értesítünk), miszerint az előbb megnevezett, gyalázatos Gallus Anaxiust, a papot és egyházi férfiút, mint eretneket, az egyházi törvényekkel dacolva oltalmazni, védelmezni vagy valamiféle koholt ürüggyel pártfogolni semmi módon ne merjék és az egyházi fenyítékek elé se próbáljanak akadályokat gördíteni; s ha így tesznek, akkor jó, ellenkező esetben vegyék tudomásul, hogy a kiközösítés pusztán tettük miatt rájuk is kiterjed. Sokkal inkább, mihelyt jelen levéllel benneteket vagy amazok bármelyikét megkeresik, az említett, így kiközösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gallust, mint engedetlen és lázadó egyházi férfiút, az igazság érvényesítése végett – ami kötelességük – a mi, vagyis inkább az előbb említett helytartó úr hatalmánál fogva, személyének sérelme nélkül ugyan, de nyomban fogják és bárki közülük fogja el, s a foglyot a fogoly költségére ingóságaival és javaival együtt menesszék ide hozzánk vagy pozsonyi felettesünkhöz, hogy mi vagy felettesünk bűntetésben részesítsük, ő ugyanis, a lázadó és eretnek Gallus, ily megvető magatartásáért méltán részesül ebben a bűntetésben, hiszen vonakodott engedelmeskedni az Anyaszentegyháznak.

Egyben tudatjuk ugyanazon ottani tisztviselő urakkal, hogy, ha a mi, vagyis inkább felettesünk rendelkezéseinek engedelmeskedni és eleget tenni nem volnának hajlandók, akkor ellenük, akárcsak az eretnek Gallus ellen, e tettük miatt, mindenrendbeli egyházi fenyítékkel és a Királyi Felség karhatalmának bevonásával, s jószág- és fejvesztés mellett peres eljárás fog indulni. A gyalázatos Gallus ingóságait és javait pedig az előbb felsorolt összes egyházi fenyíték érvényre emelkedését megelőzve zároltassátok és addig tartassátok zár alatt és foglaltassátok le azok által, akik erre illetékesek vagy azok lesznek, ameddig és amíg tőlünk vagy felettesünktől más meghagyást nem kaptok vagy ezeket a javakat az előbb megjelölt módon a fogoly Gallusszal egyetemben be nem szállítjátok. JELEN LEVELET PEDIG, illetve ezt a mi peres eljárásunkat Nagyszombat város plébános uránál kívánjuk letétbe helyezni, kópiáit és másolatait azonban az azokat megszerezni szándékozóknak, a költségekkel nem saját javadalmatokat terhelve, kiadhatjátok és rendelkezésre bocsájthatjátok. HOGY PEDIG AZ ELŐBB ELMONDOTTAK, összességükben és egyenként, kinek-kinek nyilvánvalóbban a tudomására juthassanak, nektek, előbb felsorolt uraknak mind és egyenként, mint ezügyben a mi, vagyis inkább felettesünk végrehajtóinak és közületek általában bárkinek, akiket vagy akit közületek efelől meg fognak keresni, a kiközösítés előbb mondott terhe mellett meghagyjuk, miszerint jelen levelünk másolatát templomaitok vagy olyan helyek kapujára, ahol az előbb említett, kiküözösített, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített, engedetlen és lázadó Gallus és a pártját fogó kiközösítettek laknak, szegeztessétek ki és tárassátok a nyilvánosság elé és addig hagyassátok kiszegezve, míg a másolat közszemléje által a benne foglaltak is összességükben és egyenként mindenki számára ismeretessé válnak, és az előbb megjelöltekből mindaddig ne engedjetek, míg tőlünk vagy felettesünktől efelől más meghagyást nem kaptok. AZOKNAK A FELOLDOZÁSÁT AZONBAN, akik az előbb említett ítéletek hatálya alá esnének, mind és egyenként magunknak vagy felettesünknek tartjuk fenn. Amit pedig az előbb megjelöltek tárgyában az e levél tartalmát illetve rendelkezését magában foglaló nyílt leveletek segítségével végeztetek, arról, jelen levelet eredetiben visszaküldve, hűségesen tájékoztassatok bennünket. Ezek összességének és részleteinek hiteléül és az előbb megjelöltek bizonyságául kiállíttattuk jelen <rendelkező> levelünket és megerősíttettük pecsétünk lenyomatával, előbb említett Ujlaki Ferenc úr stb. helytartó akaratának és meghagyásának megfelelően. Kelt Pozsonyban, az Úr 1553. évében, augusztus hó 4. napján.

Leolvasta és fordította: Szepessy Tibor

2. Welikey Márk győri nagyprépost, püspöki vikárius idéző levele (edictum valvale) Huszár Gálhoz, 1558. március 30-án

Staatsarchiv Wien, Hungarica. Fasc. 431a., fol. 290-291.

Marcus de Welyke comes et protonotarius apostolicus, prepositus, canonicus et vicarius ac causarum auditor generalis ecclesie Jauriensis, honorabilibus et discretis universis et singulis ecclesiarum parochialium plebanis, viceplebanis, capellanis altarium et capellarum rectoribus, necnon universis aliis etiam presbiteris cuiuscumque status et conditionis existentibus, in et sub diocesi prefate ecclesie Jauriensis ubilibet commorantibus salutem et nostris infrascriptis fideliter obedire mandatis. -Noveritis, gravem admodum querelam pro parte venerabilis magistri Valentini Gorygnyczay, archidiaconi Comaromiensis et canonici ecclesie predicte Jauriensis, syndici sive procuratoris fiscalis dicte ecclesie Jauriensis ad nos esse perlatam, Qualiter foret quidem Gallus prebiter, Anaxius cognominatus in ipsa diocesi Jauriensi, in archidiaconatu Mosoniensi et in oppido Owaryensi commorans, qui, nescitur, quo maligno spiritu ductus, relicta unitate sancte catholice ecclesie eiusque generalibus observationibus, doctrinas erroneas secutus, multa nefanda et scandalosa dogmata contra sacramenta ecclesiastica ritusque Christiane ecclesie in populo spargeret et doceret et qui iam pro huiusmodi erroneis doctrinis per venerabilem condam dominum Joannem de Haall, vicarium ecclesie Posoniensis tanquam ethnicus et schismaticus censuris ecclesiasticis fuisset innodatus et excommunicatus, aggravatus et reaggravatus, et nihilominus in eodem errore permanens peiora prioribus addere et scandalosas doctrinas ac damnatas ab ecclesia sectas docere non cessaret. Fuimus igitur pro prate dicti procuratoris fiscalis debita cum instantia requisiti, ut contra eundem Gallum presbiterum, sic ut prefertur, excommunicatum, aggravatum, et reaggravatum erroneasque et damnatas doctrinas seminantem, pro ut iuris est, procederemus, ne diutius ecclesiam dei et eius unitatem suis pravis actibus impune turbaret, Nos igitur volentes, Domino concedente, agere id, quod iuris est, vobis et vestrum cuilibet, qui cum presentibus fuerit requisitus, in virtute sancte obedientie et sub pena excommunicationis firmiter precipiendo committimus et mandamus, quatinus prefatum Gallum presbiterum personaliter accedendo, si eius presentia haberi poterit, alioqui per affixionem parium presentium litterarum nostrarum in valvis ecclesie seu ecclesiarum parochie seu parochialium, sub quibus et penes quas prope habitare dinoscitur, sic ut presens mandatum nostrum verisimiliter ad eius notitiam devenire possit, ad instantiam dicti procuratoris fiscalis nostri in presentiam citare curet et quilibet vestrum curet, sic et taliter, ut ipse feria secunda proxima post octavas festi pasce proxime venturi, quo erit dies decima octava siquidem mensis Aprilis, coram nobis in iudicio in sede Jauriensi comparere rationem de premissis redditurus debeat et teneatur, certificantes eundem, quod sive ipse termino in prefato coram nobis compareat, sive non, nos ad partis coram nobis comparentis instantiam ad faciemus in premissis, quod iuri videbitur expediri. Et post hec huiusmodi vestre executionis seriem nobis terminum ad prefatum conscientiose rescribatis. Presentes in specie remittendo. Datum Jaurini, penultima die mensis Martii, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octavo.

Collationata est hec copia litterarum et concordat cum originalibus de verbo ad verbum.

Lecta et correcta per me Valentinum de Chyttwandh notarium in premissis.

Idem, qui supra, Marcus prepositus et vicarius etc. manu propria scripsit.

A külzeten: Valvae edict des Marcus de Wellike comitis ac protonotarii apostolici, praepositi, canonici et vicarii ac causarum auditoris generalis ecclesiae Jauriensis, warum der Pfarrer Gallus Anaxius für einen Ketzer erklärt und auch den 18. april nach..?..Raab bey dem geistlichen Gerichte zu erscheinen citiert wird.

Az 1558. március 30-án kelt irat fordítása

Welikey Márk főispán, apostoli protonotarius, a győri egyház prépostja, kanonokja, üspöki helynöke és főügyésze, a parochiális egyházak összes és minden egyes tiszteletreméltó és kiváló plébánosának, plébános helyetteseinek, káplánjainak, oltár és kápolnaigazgatóinak, továbbá bármilyen állásban és rangban levő összes többi presbitereinek, akik az említett győri egyházmegyében és annak joghatósága alatt bárhol laknak, üdvöt (kíván) és alant írt parancsainak hűséges teljesítését. – Tudjátok meg, hogy tisztelendő Gorygnyczay Bálint mester, komáromi főesperes, az említett győri egyház kanonokja és ugyanazon győri egyház ügyvivője, illetőleg vagyonjogi ügyésze nagyon súlyos panaszt terjesztett elénk, hogy ugyanabban a győri egyházmegyében létezik egy bizonyos Anaxius melléknevű Gál pap, a mosoni főesperességben, mégpedig az Óvár nevű mezővárosban, aki, nem tudni, miféle gonosz szándéktól vezettetve, elhagyta a szent katolikus egyház közösségét, s annak egyetemes rendelkezéseit, tévtanokat követve sok tiltott és botrányos dogmát hint el és tanít a nép között az egyházi szentségek és a keresztyén egyház szertartásai ellen, akit az ilyen téves tanítások miatt már a néhai tisztelendő Haall János úr, a pozsonyi egyház vikáriusa, mint pogányt és szakadárt egyházi fenyítékkel sújtott, kiközösített, súlyosbítva, majd tovább súlyosbítva kiközösített, mégis mindamellett megmaradván ugyanabban a tévelygésben, nem hagy fel azzal, hogy az előzőket még rosszabbakkal tetézze, s a botrányos tanokat és az egyháztól elítélt szektákat továbbra is hirdesse. Tehát a nevezett egyházi ügyész kellő tisztelettel arra kért bennünket, hogy a jognak megfelelően járjunk el ugyanazon Gál presbiter ellen, aki, mint mondottuk, ki van közösítva, súlyosbítva és tovább súlyosbítva van kiközösítve, s aki téves és már kárhoztatott tanításokat hirdet, nehogy gonosz cselekedeteivel továbbra is bűntetlenül zavarja Isten egyházát és annak egységét. Mi tehát Isten engedelmével azt akarjuk cselekedni, ami a jognak megfelel, nektek és közületek kinek-kinek, akiket jelen sorokkal felkeresnek, a szent engedelmesség nevében és a kiközösítés bűntetésének terhe mellett szigorúan megparancsolva meghagyjuk és elrendeljük, hogy igyekezzék a nevezett Gál presbitert személyesen felkeresni, ha nehézség nélkül lehet hozzá bejutni, ellenkező esetben pedig jelen levelünk másolatának az illető parochiális egyház, vagy parochiális egyházak ajtajain való kifüggesztés által, amelyek alatt, vagy amelyek közelében tudomásotok szerint lakik, s így valószínű, hogy jelen parancs-levelünk tudomására fog jutni, igyekezzék őt az egyházmegyei ügyész kérésére jelenlétünk elé idézni, s

kiki erre igyekezzék, mégpedig úgy, hogy ő a húsvét nyolcadát követő legközelebbi hétfői napon, amely nevezetesen április 18-ára esik, köteles előttünk a bíróságon, győri ítélőszékünkön megjelenni, hogy számot adjon a mondottakról, s figyelmeztessétek őt, hogy a jelzett határnapon, akár megjelenik előttünk akár nem, mi az előttünk megjelenő fél kérésére a mondottakra nézve azt fogjuk tenni, ami a jognak megfelelőnek fog látszani. Majd eme eljárásotok menetét nekünk a jelzett határidőre lelkiismeretesen írjátok meg. Jelen sorainkat eredetiben kell visszaküldeni. Kelt Győrött, március hó utolsó előtti napján, az Ur 1558-ik évében.

Ezen oklevél-másolat egybevettetett és az eredetivel szóról szóra egyezik.

elolvasta és javította Chyttwadhy Bálint, a fenti ügy jegyzője.

Ugyanaz, aki fent, Márk prépost és vikárius stb. sajátkezűleg írta.

A külzeten: Welikey Márk főispán és apostoli protonotarius, a győri egyház prépostja, kanonokja, s vikáriusa és főügyésze, – mi okból nyilvánítja Gallus Anaxius lelkészt eretneknek és megidézi, hogy április 18-án a győri szentszéki bíróság előtt megjelenjék.

Leolvasta és fordította: Botta István

Megjegyzések az exkommunikációs iratokhoz

A háromszoros kiátkozás két dokumentuma

Welikey Márk főispán, apostoli protonotarius, a győri egyház prépostja, kanonokja, püspöki helynöke és főügyésze 1558. március 30-án minősített idéző paranccsal, *edictum valvale*val a győri szentszék elé idézte a Magyaróváron működő Huszár Gált. A reformátornak, bár hajlandó lett volna megjelenni, nem volt módja a távozásra, mert patrónusa, Wohniczky Zakariás várparancsnok távol volt, s megtiltotta Huszár Gálnak, hogy hazaérkezéséig elhagyja a várost. A kapitány április 17-én tért vissza, s Huszár Gál már másnap napfeltekor latin nyelvű levelével felkereste. Tájékoztatta a szentszék elé idézéséről, átadta neki az idéző levelet, s engedélyét kérte a Győrbe menetelhez, hogy magát tisztázhassa. Wohniczky április 23-án német nyelvű levelében tájékoztatta Miksa királyt a birtokán működő Huszár Gál jelleméről, munkásságáról, s megkérdezte, hogy engedélyezze-e a reformátor Győrré menetelét. A király a levél külzetére rávezette: „Soll nicht erscheinen" – ne jelenjék meg!

Mindhárom forrást ismerte és felhasználta tanulmányában Fraknói Vilmos *Huszár Gál Óvárt, Kassán, Komáromban 1555–1560.* (A bécsi titkos udvari levéltár iratai alapján.) Századok 1876. 22–35.1. A dokumentumokat nem közölte, de megjelölte lelőhelyüket. Az idéző levél: *Staatsarchív Wien, Hungarica.* Fasc. 431a. fol. 290–291., Huszár Gál levele *uo.* fol. 292–293., Wohniczky levele *uo.* fol. 294–295.

Huszár Gál Wohniczkynak írt, idézett levelében említi: *egyházaik ajtajára nyilvánosan kifüggesztett írásaikkal engem eretneknek nyilvánítottak, és mint Krisztus tanításának pestisét már harmadszor közösítettek ki.* Az idéző levél szerint pedig a reformátort *néhai tisztelendő Haall János úr, a pozsonyi egyház vikáriusa, mint pogányt és szakadárt egyházi fenyítékkel sújtotta, kiközösítette, súlyosbítva, majd tovább súlyosbítva kiközösítette.*

Ezeknek az utalásoknak alapján hosszú évekig kerestem az első kiközösítő iratot a hazai és a pozsonyi káptalani irattárban eredménytelenül. Szepessy Tibor talált rá a pozsonyi káptalani irattár vöröskői raktárában. Közölte velem a jelzetét: ŠÙA SSR, Bratislavská kapitula – Súkrovny archív, fasc. 4., nr.2., Correspondentia. Pozsonyban a csaknem egy méter hosszú iratról xerox-másolatot kaptam. Mivel Szepessy Tibor találta meg a dokumentumot, őt kértem meg leolvasására és lefordítására, s természetesen az ő neve alatt jelenik meg.

Az exkommunikációs irat alapján Huszár Gál életének újabb ismeretlen szakaszára derül fény. A Thurzók és Báthory András pártfogoltjaként Vízkelet, ma Černi Brod (fekete gázló) pélábánosa volt. Ujlaki Ferenc akkor még győri püspök és királyi helytartó pozsonyi préposti minőségében 1552-ben idézte színe elé, természetesen az egyházi jognak megfelelően „sub poena excommunicationis". Mivel nem jelent meg, exkommunikálttá lett. Ez volt első kiközösítése. Másodszor Hall János pozsonyi vikárius sújtotta exkommunikációval a közölt dokumentum szerint, amely 1553. augusztus 4-én kelt. Ezután ugyancsak Thurzó-kapcsolatok révén került Miksa király és Wohniczky Zakariás védelme alá Magyaróvárra. Wohniczky Thurzó Bernát özvegyét vette nőül és gyámjává lett Thurzó Borbálának. Az erről szóló bőséges dokumentumokat Huszár Gálról készülő monográfiámban közlöm.

Az ezkommunikációs eljárás

Az eljárás első lépése *a feljelentés* (*denuntiatio*) volt amely önmagában alapos okot nyújtott az idézésre és perbefogásra, ezért a nyomozást (*inquisitio*) el sem kellett rendelni. Huszár Gál ellen bizonyára többen küldték feljelentéseiket. Ezeknek nem tudtam nyomára bukkanni. Az 1558. évi *edictum valvale* egyet megnevez: *tisztelendő Gorygnyczay Bálint mester, komáromi főesperes, az említett győri egyház kanonokja és ugyanazon győri egyház ügyvivője, illetőleg vagyonjogi ügyésze nagyon súlyos panaszt terjesztett elénk.*

A vád (*accusatio*) is világosan kiolvasható a két dokumentumból. Az 1553. évi exkommunikáció szerint 1552-ben Ujlaki Ferenc azért idézte meg, hogy tisztázza magát „az eretnek fertelem gyalázata" alól. Hall János szerint „eretnek fertelmet tanított és terjesztett," s Ujlaki Ferenc „mint pogányt és szakadárt" (ethnicus et schismaticus) közösítette ki. Az 1558. évi *edictum valvale* azzal vádolja, hogy *elhagyta a szent katolikus egyház közösségét, s annak egyetemes rendelkezéseit, tévtanokat követve sok tiltott és botrányos dogmát hint el és tanít a nép között az egyházi szentségek és a keresztyén egyház szertartásai ellen.*

A feljelentést követő, *szentszék elé történő perbeidézés* (*citatio*) meghatározta, hogy milyen ügyben, ki előtt és hol kellett a feljelentettnek megjelennie. Ugyanazon megyében a határidő 15 nap volt. Az idézőlevelet kézbesíthetetlenség esetén a templom ajtajára kellett kifüggeszteni. *Az idézéssel a per folyamatba volt téve* (*litis pendentia*). Az egyházi jogban – a római jogtól eltérően – a bíráskodás nem a perbebocsátkozással (litis contestatio) kezdődött, hanem az idézéssel. Ez azt jelentette, hogy a megidézett távolmaradásával sem akadályozhatta meg az elmarasztalást, jelen esetben az exkommunikációs ítélet kihirdetését.

A meg nem jelent elítéltet, a makacskodó alperest másod- és harmadízben

is megidézték (monitorum superabundans canonicum), s a hatóság segítségül hívásával *kifüggesztett idézőparanccsal* (*edictum valvale*) megjelenésre kötelezték. Ez Huszár Gál esetében az Ujlaki által indított eljárás után minden bizonnyal elmaradt, a reformációt pártoló főurak, a római egyház hatalmának meggyengülése, s az országot fenyegető veszedelmes események, főként a törökök 1552. évi hadjárata miatt.

A súlyos kényszerhelyzet miatt Huszár Gál ellen az eljárást csak 1553-ban folytatták. Ez az esztendő a reformáció elleni harc fontos állomása. Ferdinánd király április 9-re országgyűlést hívott össze Sopronba, s azon fiaival, Miksa és Károly főhercegekkel együtt április 22-én személyesen is megjelent. Az országgyűlés vallásügyi végzései az 1548. évi törvényekre hivatkozva elrendelték a katolikus egyház restaurációját. Az akkor érsekké kinevezett Oláh Miklós teljes erővel fogott hozzá egyháza helyreállításához. Elrendelte a folyamatban levő ügyek lezárását és a meghozott ítéletek végrehajtását. Így került sor Huszár Gál Ujlaki Ferenc által kezdett ügyének lezárásra is.

Az ítélet végrehajtását elrendelő levelet Ujlaki Ferenc parancsára Hall János adta ki 1553. augusztus 4-én. Huszár Gál erre az idézésre sem jelent meg, pártfogói azonban már Vízkeleten nem tudtak neki további oltalmat nyújtani, ezért mentették Magyaróvárra, a lutheri irányba hajló, s a lutheránusokat pártoló Miksa király birtokára.

Mivel Huszár Gál nevének nyilvánosságra hozatalával kiadott exkommunikációs idézés után, 14 nap elteltével sem jelent meg, a *makacsság* (*contumatia*) bűnébe esett, ami a jog és az ítéletlevél szerint is azt jelentette, hogy *a makacsság növekedtével a büntetésnek is növekednie kell*, – vagyis az exkommunikációt súlyosbították. Ezt nevezték *aggravation*ak, a tridenti zsinat utáni Pontificalékban *excommunicatio maior*nak.

Az ezkommunikáció templomi szertartását a Pontificalék részletesen előírták, s az ezt szemléletető kép a XVI. századtól a XIX. századig csaknem minden Pontificalében szerepel. A főoltár előtt ül a püspök mitrával a fején, s körülötte általában 13 presbiter, kezükben égő gyertyát tartva. A szertartást az 1553. évi exkommunikációs irat pontosan ismerteti. Ezt minden címzett egyházközségben el kellett végezni, nyilván szerényebb körülmények között.

Különbség van a tridenti zsinat előti és utáni szertartásban. A zsinat előtt szerepelt a következő *responzórium: „Revelabunt coeli iniquitatem Judae,* et terra adversus eum consurget, et manifestum erit peccatum illius in die furoris Domini, cum eis qui dixerunt Domino Deo: Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. V. A: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum. Cum V. B: In die perditonis servabitur, et ad diem ultionis ducetur. Cum." (Felfedik az egek Juda pártosságát, s feltámad ellene a föld, és nyilvánvalóvá lesz bűnük az Úr haragjának napján, mindazokkal együtt, akik azt mondják az Úristennek: Távozz tőlünk, utaidról nem akarunk tudni. V. A: Asztaluk legyen előttük tőrré, s bosszúállássá és botránnyá. V. B: A veszedelem napjára tartatik, a bosszúállás napjára jut.)

A masszoréta számozás szerinti 109., a Vulgata szerint 108. keményhangú

átokzsoltárt énekelték: *Deus laudem meam ne tacueris* (Dícsérlek téged, Istenem, ne maradj néma.)

A zsoltárokat mindig antifónával, keretverssel énekelték. Az exkommunikáció szertartására előírt zsoltár keretverse a *Media vita in morte sumus* volt. Szükséges erről az antifónáról néhány szót ejtenünk. Fejtegetésünkben a következő műveket használtuk: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie,* 8. Bd. Kassel, 1964. Walter Lipphardt, *Mitten wir im Leben sind. Zur Geschichte des Liedes und seiner Weise,* 99–118. – Ugyancsak *Jahrbuch* 11. Bd. 1966. U.a. *Die älteste Quelle des deutschen „Media vita", eine Salzburger Handschrift vom Jahre 1456* 161–162. – Huber Frigyes, *A gregorián korális.* Bp. 1938. – Szigeti Kilián, *Jubilate. A Gregorián ének kézikönyve.* Bp. 1948. – Böhme, Franz M., *Altdeutsches Liederbuch, Volkslieder der Deutschen nach Wort und Weise aus dem 12. bis 17. Jahrhundert.* Dritte Auflage, Leipzig 1925. 647. jzt. – Zahn, Johannes, *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder.* I–IV. Bd. Ez a darab a 8502. sorszámú a Ludecus *Missale, 1589.* alapján. – Bäumker, Wilhelm, *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen.* I–IV. Freiburg, 1883–1891. I.300/a. I–IX.sz. – Moser, H. J., *Die Melodien der Lutherlieder.* Hamburg, 1935. 51. skk. – *Régi Magyar Dallamok Tára,* I. k. Bp. 1958.

A *Media vita in morte sumus* eredetileg *sequentiá*nak született. Az „alleluja" utolsó hangját hosszú, szöveg nélküli dallam követte, amelyet *jubilus*nak, *neumá*nak, *sequentiá*nak is neveztek. A dallam koloratúrái alá már igen korán szöveget írtak, hogy képzett kántorok mellett a zeneileg képzetlenebb kar is tudja énekelni. Később ez a szöveggel ellátott dallam levált az allelujáról és sequentiaként, himnuszként, antifónaként tovább élt, s *közkedvelt temetési énekké is vált,* amelyet az exkommunikált felett, mint „lelki halott" felett antifónaként énekeltek. Dreves–Blume (*Analecta hymnica medii aevi.* Leipzig–Reisland), 1886-tól kezdve megjelent 54 kötetben 4.500 sequentiát közöl. A tridenti reformzsinat határozata alapján V. Pius pápa 1568-tól ebből a szinte megszámlálhatatlan mennyiségből ötöt hagyott meg: a húsvéti *Victimae paschali*t, a pünkösdi *Veni Sancte Spiritus*t, az úrnapi *Lauda Sion*t, a hétfájdalmú Szűz napjának *Stabat mater*ét és a gyászmisében használatos *Dies irae*t.

A *Media vita in morte sumus* azonban, amelyet tévesen a szentgalleni Notker Balbulusnak († 912) szoktak tulajdonítani, elevenen tovább élt. Az éneknek szinte varázserőt tulajdonítottak, s még a nép is énekelte azok ellen, akiknek vesztét kívánta. A brémai klérus 1234-ben a stedingi parasztok ellen énekelte. Ezért az 1310. évi kölni provinciális zsinat megtiltotta, hogy speciális engedély nélkül bárki is „bárki ellen" énekelje. Mégis énekelték. 1386-ban a svájci parasztok Stempach mellett, csata előtt az ellenség ellen. Az ének legrégibb németnyelvű salzburgi forrása egy 1456-ban fennmaradt kézirat, amely szerint Zsigmond salzburgi érsek decrétuma alapján Hunyadi János 1456 júniusi nándorfehérvári csatája és győzelme alkalmából a török ellen énekelték.

A XVI. században, amint Huszár Gál 1553. évi exkommunikációs irata is tanúsítja, a 109. zsoltár antifónájaként használták. Éppen ezért meglepő, hogy a protestáns hagyomány ezt az eretnekek és kiközösítettek elleni éneket temetési énekként mind a mai napig megtartotta. Az ugyancsak exkommunikált Luther az

általa kedvelt humanista Luckennek, Melanchthon és Jonas barátjának vízbefulladása alkalmából, nem sokkal 1524. július 5-e után két versszakkal bővítette, s még ezévben megjelent Walter wittenbergi énekeskönyvében, s ennek nyomán ugyancsak ebben az esztendőben bekerült az erfurti énekeskönyvbe is. Az 1982-ben megjelent evangélikus énekeskönyvben a 499. számú ének.

Hazai énekeskönyveinkben először annak a Huszár Gálnak 1574. évi Graduáljában jelent meg, akit ugyancsak ezzel az énekkel exkommunikáltak. (RMNy I. 323. II: 123b.) Csomasz Tóth Kálmán szerint dallama első ízben az *Eperjesi graduál*ban látott napvilágot. (RMDT I. 184–185. sz.) Azonban sem Huszár Gál szövege, sem az eperjesi graduál dallama nem a három versszakos lutheri ének, hanem a régi egy versszaknyi szöveg és dallam. Huszár Gál a dallamot csak jelzi: *Media vita,* s szövege a következő:

„Az mi életünknek közepette haláltúl környül vétettünk;
kit mi keressünk segedelmül, ki minket vigasztallyon;
Czac Tegedet Uram,
Ki mi bűneinkért igazán most mi reánk meg haraguttál;
Szent áldott Úristen,
Szent erős Úristen,
Szent idvezítő irgalmas Urunk örök Isten;
De ne hadgy minket bűneinkert gonoszul el vesznünc;
De mi halalaunknac idien légy minekünk segedelmünc;
Irgalmas nekünc."

Feltételezésem szerint Huszár Gál nemcsak a hazai dallamot vette át, hanem egy még fel nem lelt ősi magyar szöveget is. Erre utalhat egy régi magyar exkommunikációs irat. Angelus bíboros, apostoli legatus, jónéhány magyar főurat exkommunikált, akik az esztergomi érseki javakat bitorolták. Az exkommunikáció szertartását ugyanúgy írta le, mint a Huszár Gált kiközösítő Hall János. Ő is előírja a *Revelabunt coeli* responzóriumot és a *Deus laudem ne tacueris* zsoltárt. A *Media vita* antifónát nem említi, de a zsoltárt mindig keretverssel énekelték, s a XV. századi Pontificalékban is ezzel a keretverssel szerepel. A bíboros megjegyzi, hogy az énekek végig éneklendők, *et materna lingua vulgarizando et exponendo.* (Fejér, Georgius, *Codex diplomaticus Hungaricae* ... Tom. X. Vol. IV. 253–267.) 1403-ban tehát anyanyelvre fordítva kellett ismertetni a népnek és megmagyarázni az énekeket, a *Media vitat* is. Feltételezem, hogy a magyarázat és fordítás szövegét törvényszerűen határozta meg és irányította a dallam, s ahogyan a XV. században a németek anyanyelvükön énekelték az antifónát, így lehetett ez hazánkban is és Huszár Gál egy ilyen dallamra fordított szöveget vett be graduálja halottas énekei közé. Ezt a szöveget közli Bornemisza Péter 1582., a debreceni 1590., a bártfai 1593., a lőcsei 1642. évi énekeskönyv. Talányos a lőcseinek cím alatti megjegyzése: *Matthaeus Philadelphus görög oratiojából vétetett.* Ugyancsak szerepel az 1791-ben kottával megjelentetett debreceni halottas énekeskönyvtől kezdve minden református halottas énekeskönyvben.

Az exkommunikáció templomi szertartását templomon kívüli szimbolikus aktus

követte. A templom kapujából a kiközösített háza felé a gyüleket három követ dobott, elrettentő példaként utalva a Mózes ellen lázadó Choréra, Dáthánra és Abironra, akiket a föld elviselni nem tudott, hanem Isten igazságos ítélete folytán elnyelt, hogy élve szálljanak a pokolra. (1Móz 16,1–35., 26, 9–10., – 5Móz 22,6., – 1Krón 26,19., – 106. Zsolt.17.)

Amennyiben a súlyosbítottan exkommunikált bűntetését újabb 14 napig *megátalkodott és lázadó lélekkel viselné,* s nem térne a megbánás útjára, tovább súlyosbították kiátkozását, s azonos szertartással adták hírül és hajtották végre. Ezt a végső súlyosbítást *reaggravatio*nak, a tridenti zsinat után *anathemá*nak nevezték. Ezt a reaggravatiot mondták ki Huszár Gálra.

A reaggravatioval, anathemával sújtottra kimondták az *interdictumot.* V. Márton pápa a konstanzi zsinat határozata alapján adta ki 1518-ban az *Ad evitanda* konstitucióját, amelyben különbséget tesz az *interdictum personale* és *locale* között. Exkommunicatióval sújtja mindazokat, akik a reformátorral érintkeznek, őt segítik, s interdictum alá vetettek minden helyet, ahol tartózkodott, vagy szolgált. Ezeken a helyeken, városokban, falvakban, mezővárosokban, vidékeken, várakban stb., csak a gyónás és keresztség szentségét szolgáltatták ki, az oltári szentséget csak a betegeknek, házasságot egyházi szertartással nem kötöttek, egyházi temetést nem végeztek.

Amennyiben a kiközösített a reaggravatio után sem tanúsítana megbánást, hanem *a fáraó megátalkodottságával* viselné exkommunikálását, elrendelik javainak elkobzását, személyének kiszolgáltatását a *brachium saecularen*ak, a világi karhatalomnak.

Ferdinánd király 1557. június 1-re országgyűlést hívott össze Pozsonyba. Johannes de Zakan pozsonyi kanonok, püspöki vikárius és főügyész, Hall János utóda, ezt az alkalmat kívánta kihasználni, hogy a két makacs eretnek, Joannes Peigler, a pozsonyi német iskola rektora és Huszár Gál régóta húzódó ügyének végére pontot tegyen.

Peigler már hosszabb ideje lutheránus szellemben tanított és támadta a római egyházat. Ezért 1551 exaudi vasárnapján, május 10-én ünnepélyesen exkommunikálták. Peigler ennek ellenére a város tanácsa és polgárai védelme alatt megmaradt tisztében. (ŠÙA SSR v Bratislave, Bratislavská kapitula – Súkrovny archív. Capsa diversa contra acatholicos. Fasc. 4. nr. 12.) 1557-ben Bertalan kanonok, a pozsonyi egyház plébánosa panaszt nyújtott be Peigler ellen, s a rektort június 5-én, pünkösd ünnepe előtti szombaton súlyosbítva exkommunikálták. (U. o. Fasc. 4. nr. 13.) Peiglernek menekülnie kellett. Johannes Zakan vikárius június 16-án felterjesztést szerkesztett *Brachii saecularis contra haereticos* címen. Felsorolja Peigler bűneit, amelyek miatt exkommunikációval, aggravatióval, reaggravatióval sújtották, s ezért a vádlott az eretnekek *asylumá*ba, az ausztriai Hamburgába menekült néhány nappal előbb, az eretnek Sebestyén plébános oltalma alá, *miként az előző években bizonyos Gallus Anazius eretnek, akit néhai tisztelendő Hall János pozsonyi vikárius, elöljárónk, a pozsonyi főhatóságból elűzött, s Felségednek a győri egyházmegyében levő Óvár nevű városa kiváló kapitány ura, Zachariás Boheniczky segítségével oda menekült, s ugyanez az exkommunikált, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített Gál, amint néhai Hall János vikárius*

irataiban és jegyzőkönyvében világosan megállapítja, védelmet és oltalmat élvez. Ettől kezdve a nevezett ezkommunikált, súlyosbítva és tovább súlyosbítva kiközösített eretnekek lakóhelyük szomszédságában támadják, ostromolják és félrevezetik a pozsonyi főhatóság alá tartozó keresztyéneket. A felirat hivatkozik szent Ágostonnak az eretnek Donatus utóda, Parmenius elleni levelére (*Contra epistolam Parmenii,* lib. 1. i. u. 400), János evangéliumához írt magyarázatára (*Tractatus in Joannem,* tract. 2. i. u. kb. 416), s az ugyancsak Donatust követő Cresconius és Gaudentius elleni műveire (*Contra Cresconium grammaticum partis Donati,* lib. 3. cap. 51. i. u. kb. 406., és *Contra Gaudentium, donatistarum episcopum,* lib. 2. cap. 11. i. u. kb. 420.) Ágoston szerint – amint írja – az ilyen lázadókat és eretnekeket, akik nem akarnak visszatérni a szent és katolikus egyház kebelébe, világi kardhatalommal (gladio temporali) és jószágelkobzással szokták bűntetni. Bár Augustinus szelíd eljárást tanácsol, hogy ne szabjanak ki keményebb bűntetést a megtévedőkre, mint amekkorát visszaesésükkor a tévelygőkre penitenciaként rónának, alapelve mégis Lukács evangéliuma 14,23. verse volt, amelyet egyre keményebben értelmeztek. Jézus példázata szerint a magukat kimentő hivatalosak helyett a szolgák uruk lakomájára behozzák a szegényeket, nyomorékokat, sántákat és vakokat, s mivel maradtak még üres helyek, a szolgák azt a parancsot kapják, hogy „kényszerítsenek bejönni" mindenkit az utakról és a kerítések mellől, hogy megteljék a háza, Ez a *kényszerítés* (*Cogite intrare!*) lett az inquisitio bibliai megalapozása, s a *brachium saeculare* hivatkozási alapja.

Johannes Zakan vikárius bőségesen bizonygatja, hogy Peigler és Huszár Gál *megmakacskodott és lázadó eretnekek,* az egyház *üszkössé vált és ördögtől elszakított tagjai,* akik *a legkevésbé sem gondolnak a visszatérésre,* azért Ferdinánd király, mint az egész római birodalom patrónusa, *karhatalommal* (*brachium saeculare*) és „a világi kard forgatásával (vibratorem gladii saecularis)", *nevezett eretnekeket Hainburgban és Óvárott, vagy bárhol garázdálkodnak, személyük sértetlenül hagyásával vesse és tartsa fogságban, ingó és ingatlan javaikat zárolja, foglalja le és kobozza el, s méltóztassék őket az anyaszentegyház kebelébe való* visszatérésre kényszeríteni.(*U.o.: Capsa diversa* (*contra acatholicos*). *Fasc. 4. nr. 5a–b.*)

*

A gondosan készített felterjesztés alig korrigált impúruma és tisztázata is a Pozsonyi Káptalani Levéltárban maradt, s a Bécsi Állami Levéltár iratai között sem található királynak benyújtott példány. Az idő alkalmatlan volt az előterjesztésre. A király tehetetlenül, a segítés reménye nélkül nézte Erdélyben levő serege vereségét, országgyűlési propozícióiba fel sem vette a vallás kérdését, a rendek elkeseredettek voltak, az egyház és a káptalan pedig arra számítottak, hogy Ferdinánd német–római császárrá választása után a magyar ügyek vitelét a lutheranizmussal rokonszenvező Miksa fiára bízza. Huszár Gál ellen tehát *újabb egyházi eljárást* kezdtek, most már a győri egyházmegye területén. 1558. március 30-án kiadott *edictum valvaleval* a győri szentszék elé idézték.